

FRIEDRICH SCHILLER

Av dr ERNST BENEDIKT

VAD betyder Friedrich Schiller för vår tid och i synnerhet för Sverige? Han förkroppsligar frihetsidealet, som blev föraktat i början av vårt sekel. Man trodde då, att aktning för människovärdet var något självklart. Man betraktade tyranni, sadistisk grymhet och envælde såsom otänkbara inom den europeiska kulturkretsen. Socialisterna hånade friheten, en frihet, som endast var frihet att svälta ihjäl. Det socialistiska idealet var präglad av den gemensamma internationella klasskampen.

Först nu, efter två världskatastrofer, inser vi att det skamfilade frihetsidealet inte är någon verklighet, som blaserade snobbar kan belacka utan ett mål, som vi ingalunda har uppnått. Vi har upplevt och vi upplever analoga förhållanden, som Schiller skildrade när han lät sin markis Posa fordra tankefrihet av kung Filip av Spanien. Vi har sett hela Västeuropa, med få märkliga undantag, störtas i ett tillstånd av fullkomlig laglöshet och envælde. Även nu ser vi liknande förhållanden hos folk, som tidigare varit beryktade för sitt okuvliga hat mot sina förtryckare. Så kan vi väl påstå, att Schiller, särskilt den unge Schiller, med sin ädla revolt mot tvånget och sin enastående djärva protest mot de små tyska härskarnas metoder har sin fulla aktualitet.

För Sverige har Schiller en särskild historisk betydelse. Redan i »Don Carlos» visar han den dåtida katolska kyrkans fanatism i kampen mot protestanterna. Schiller har som den förste inför hela Tyskland klarlagt Gustav II Adolfs stora gestalt, som han naturligtvis idealiserar. Med hela sin värme och entusiasm beskriver han hjältekonungens ungdom och uppstigande i makt. Men han skildrar också med klassisk klarhet kungens konflikter med de protestantiska fursarna. Schiller belyser Gustav Adolfs militära reformer och alla hans fältslag intill döden vid Lützen. Likaså visar han Richelieus intriger och den fasthet med vilken Axel Oxenstierna efter konungens bortgång lotsade sitt land ut ur stora faror. I Wallenstein introducerar Schiller en svensk officer, som han kallar Wrangel.

Denne underhandlar med den alltid tveksamme, alltid tvetydige Wallenstein. Utan att någonsin ha haft personlig beröring med svenska folket — han kände bara den svenske envoyén Brinkman och en professor Lindahl i Weimar — karakteriserar Schiller Wrangel med en oerhörd realism. Denne är seg och mycket försiktig i sina yttranden. Han ser Wallensteins desperata situation klarare än denne själv. Rättfram som han är föraktar han i grund och botten Wallensteins lek med förräderi. Han ställer hårda villkor och låter sig ej influeras eller imponeras av sin motspelares vrede. Och i det ögonblick han nått vad han åsyftat, försvinner han i full insikt om Wallensteins svaga och skiftande karaktär.

Denna gåva av inlevelse i helt främmande förhållanden och människor är det mest förvånansvärda i Schillers geni. Hans liv kan också för vår tid förebildligt visa, hur en människa i inskränkta förhållanden, belastad med fattigdom och pinad av sjukdom, genom sin andliga heroism kan övervinna alla dessa hinder. Schiller var född i Marbach, en mycket liten stad i Würtemberg. Hans far var fältskär och blev sedermera officer i preussiska armén under sjuårskriget. Senare skötte han fruktkulturen på hertig Karl Eugens av Würtemberg gods, och hans metoder var så utmärkta att dessa trädgårdar blev något av en europeisk sevärdhet. Men han var en benhård realist utan minsta poetiska läggning. Modern med sitt milda sinnelag och sin fromhet hade större inflytande på barnet, som tidigt visade prov på en djupt religiös läggning. Den lille Schiller predikade ganska skickligt inför familjen, stående på en stol, och blev arg om någon vågade störa den högtidliga stämningen.

Det var idylliska år i det idylliska Sydtyskland. Alltför snart avbröts lugnet. Det var den nyssnämnde hertigen Karl Eugen av Würtemberg som var upphov till det våldsamma avbrottet i Schillers utveckling. Hertigens karaktär var en egendomlig blandning av brutalitet och omsorg. Politiskt var han en fullkomlig bracka. Han sålde sina undersåtar som kanonföda åt engelsmännen, vilka sände ut dem i kriget mot de amerikanska kolonisterna. Han var så obildad, att man gjorde narr av honom, när han ställde frågor till studenterna i sin skola. Å andra sidan formade han sitt residens till en riktig juvel i rococostil. Han grundade en akademi, den så kallade »Karlsschule», där begåvade pojkar förbereddes för en tjänstgöring som ämbetsmän eller officerare. Vid urvalet av elever och professorer till skolan visade han ett nästan genialt spårinne. T. o. m. Schiller yttrade en gång om denne plågoande, att han kände honom som sin fader . . .

En nyans av helt modern karaktär må här framhävas. Denne ibland välvillige tyrann ville alltid, att tvånget skulle kostymeras i frivillighetens dräkt. Föräldrarna måste »frivilligt» lämna sina barn åt hertigen. Flickorna måste »frivilligt» vara tillmötesgående, när denne sultan nådigast befallde. Även professorerna blev utsatta för hård press, när de vägrade att »frivilligt» underkasta sig hans disciplinära krav.

Det kan tänkas hur ett känsligt psyke, som Schillers reagerade mot hans metoder. Den unge Schiller växte ju upp i en epok av intellektuell revolution. Från Frankrike kom inflytandet av Rousseaus och Montesquieus läror. Det var en våg av känslsamhet och sinnlighet, som starkt bröt sig mot de gamla klassicistiska formerna. Det var också en flammande protest mot absolutismen och feodalismen. Från England påverkades man av Shakespeares överväldigande kraft. Lessing var den förste som förkunnade dennes storhet i Tyskland. Han visade att den stränga, stela franska stilen var oändligt underlägsen Shakespeares fria gestaltande. Det var en hel generation av »Stürmer und Dränger» med den unge Goethe i spetsen, som Schiller kände som sina andliga bröder. Han anammade deras våldsamheter liksom deras tendens till det övermänskliga och groteska. Schillers viktigaste alster under denna period var »Die Räuber», en upprorisk anklagelse mot sociala och politiska förhållanden i det dåtida Tyskland. Det är nästan otroligt, att en tonåring, som ännu var insnörd i den militäriska tvångströjan, kunde skapa ett sådant verk, som ännu idag, åtminstone i tyskspråkiga länder, verkar uppskakande. Det är lika otroligt att han vid denna första början inte bara följer sin revolutionära trängtan. Han förstår redan då, att det är bara genom lagen, som sociala och moraliska förbättringar kan åstadkommas och rättvisa kan skipas. I »Die Räuber» föregår han Heinrich von Kleists mästernovell »Michael Kohlhaas», vars hjälte söker övervinna våld med våld.

Med ens blev den hittills fullkomligt okände Schiller en av sin tids mest berömda författare. När hertigen fick reda på sin undersåtes eskapad, förbjöd han honom att dikta och ville tvinga honom att stanna ännu ett år vid sin bildningskasern. Med några dussin riksdaler på fickan tog Schiller flykten till Mannheim i den mycket vaga förhoppningen, att något skulle lyckas för honom, och att den storsinte och fördomsfrie intendenten von Dahlberg skulle hjälpa honom.

Hans andra drama »Kabale und Liebe» var ännu djärvare än »Die Räuber». Detta drama gisslar just de brott, som hertig Karl

Eugen av Württemberg begått. Här visar Schiller ett »Civilkurage», som jag skulle önska många av vår tids författare. I en kammar-tjänares mun lägger han folkets förbannelser inför furstens slöseri och den infama handeln med människors liv och frihet. Han ställer sin egen härskare vid skampålen genom att fördöma hans »Mätress-wirtschaft», hans utpressningsmetoder för att säkra sig nya offer till sitt harem. Denna glödande appell mot tyranniet är så aktuell, att stycket kommer att uppföras inte bara i Wiens Burgteater utan även under festspelen i Salzburg i samband med Schillerjubiléet.

Det var en av de mest rörande episoderna i Schillers liv att i det ögonblick när alla svek honom, och han befann sig i största elände, kom räddningen från Norden, från ett för honom helt okänt land. I Danmark hade man bildat ett slags Schiller Gemeinde. En medlem av detta samfund, den berömde danske skalden Jens Baggesen, för-anledde den danske statsministern greve Schimmelmann och arv-prinsen av Holstein-Augustenburg att ge Schiller ett årligt under-stöd av 1 000 riksdaler under tre års tid. Schiller, som till följd av umbäranden varit svårt sjuk och förblev sjuklig hela sitt liv, göt ymniga tårar av tacksamhet och glädje över gåvan. Tack vare denna gåva kunde Schiller i lugn och ro fördjupa sig i den kantska filosofien och sina historiska studier. Allt vad han sysselsatte sig med gav genast anledning till ny produktion. Hans filosofiska av-handlingar bär vittnesmål om en strävan att så att säga uppmjuka Kants filosofi. En av Schillers vänner, Gottfrid Körner, bjöd honom till sitt gods och gav honom den »buen retiro», som den fattige, och överspände författaren så väl behövde. Under dessa förhållanden kunde han skriva 30-åriga krigets historia och nederländska revolu-tionens historia, som ännu idag är en fängslande lovsång till frihets-hjältarna greve Egmont och prinsen av Oranien. En tysk historiker, professor Buchwald, som har skrivit den modernaste Schillerbio-grafin, berättar om hur förvånad han blev att vid noggrann under-sökning finna vilket väldigt material Schiller har granskat för dessa två och andra historiska alster.

Hos Körner lärde Schiller också känna och uppskatta antiken. »Don Carlos», hans nästa verk, visar ett nytt skede i hans poetiska gärning. Detta drama saknar de smaklösa överdrifter, som vi finner i hans ungdomsverk. Konflikten mellan fader och son, mellan kung Filip, den grymme förtryckaren i inkquisitionens anda, och markis Posa är en världskonflikt mellan despotism och frihet, mellan medeltidens mörker och den nya epokens ljus. Visst verkar handlingen virrig, men det äkta patos, som besjalar verserna, är odödligt. Det

är redan den mogne Schiller, som förenar det mänskliga med det historiska, realismen med idealismen. Därför har »Don Carlos» blivit liberalismens evangelium, och ännu 1848 års revolution, den minst blodiga i världshistorien, gick i dess anda.

Under sin vistelse i Weimar utvecklade och fördjupade Schiller sitt geni under inflytande av vänskapen, man kunde säga den intellektuella förbrödringen med Goethe. Goethe och Schiller har blivit föremål för många jämförelser, ehuru Goethe själv sade med ett stänk av oförskräckt uppriktighet: I stället för att jämföra oss båda borde tyskarna vara hänryckta över att ha två sådana karlar. Goethe kom från betraktande av naturen, från erfarenheten fram till idéer såsom om urplantan, om varelsernas metamorfos och om färgernas hemlighetsfulla väsen. Schiller kom från motsatt pol, från filosofiska abstraktioner fram till en allt mer påtaglig uppfattning av verkligheten. Goethe, så trodde sig Schiller kunna definiera skillnaden, var i grund och botten naiv, medan han själv var sentimental i den meningen, att han reflekterade mycket mera över konstverkets innebörd än Goethe. Men trots dessa motsättningar, eller kanske just tack vare dessa, utvecklade sig en i litteraturhistorien väl enastående samverkan av två genier. Goethe har själv högtidligt förklarat, att det var Schiller, som åter hade gjort honom till poet. Schiller å andra sidan utvecklade sin fantastiska förmåga till inlevelse i helt främmande miljöer. Nästan varje europeisk nation fick sitt drama: Tyskland jättetragedien »Wallenstein», England »Maria Stuart», Frankrike »Jungfrun av Orleans», Italien »Bruden av Messina», Ryssland det storartade fragmentet »Demetrius» och Schweiz »Wilhelm Tell».

Schillers poetiska mognad korresponderar också med ett växande konservativt sinnelag under intryck av den franska revolutionens urartande. I ett märkligt brev till hertigen av Augustenburg yppar han sin djupa besvikelse över franska revolutionen och utvecklar sin övertygelse, att människorna än så länge ej är mogna för självbefrielse. Detta tema har han också tagit upp i den stora dikten »Klockan», som blev kanske den populäraste av Schillers dikter. Som så många andra, som med begeistring hade hälsat omstörtningen i Frankrike i dess begynnande skede, skrämmedes han av massakerna och pöbelväldet. Han ser inga andra medel till mänsklighetens befrielse än kulten av det sköna och bildningens spridande. Det är hans etiska och estetiska bekännelse, som också kommer till uttryck i en skiss till en stor dikt »Von deutscher Grösse». Där utvecklar han tanken, att Tyskland, som just hade blivit förödmjukat

och delats av Napoleon, endast genom kulturella och konstnärliga bragder kunde rädda sin makt. Han vet att tysken saknar engelsmannens värtalighet och politiska visdom. Han känner också fransmannens överlägsenhet i livsstil, i *espri* och *grace*, men han tror, att tyskarna trots detta kan nå högre än dessa folk. De har nämligen anammat alla de främmandes talanger utan att förlora sin egenart. Idealisten Schiller trodde, att idén skulle bli mäktigare än verkligheten. Han trodde, som för övrigt även Goethe, att kulturella krafter kunde ersätta makten. Goethe avsåg att sammankalla de mest framstående inom Tysklands andliga liv till ett slags kulturkongress för att dryfta frågan, hur Tysklands konstnärliga och intellektuella ställning i världen skulle kunna bevaras. Det är tyska folkets största tragedi, att deras genier av allt sitt hjärta föraktade politiken. Schiller tog avstånd från alla politiska och nationella rörelser. Men trots detta har Schiller vid slutet av sitt poetiska skapande visat, att hans poesi kunde direkt påverka människornas åsikter. Den nationella frihetsappellen i »Jungfrun av Orleans» och »Wilhelm Tell» var säkert högst verksam under Napoleon-krigens dagar.

Vid utformandet av »Wilhelm Tell» var Schiller hänvisad till källor som gamla krönikor och Goethes mycket livaktiga berättelser. Schiller hade aldrig besökt Schweiz — han kände endast några delar av Tyskland. Trots detta har Wilhelm Tell blivit schweizarnas nationaldrama. Jag har själv varit vittne till, hur hela publiken högtidligt reste sig i teatern, när Rütli-edens ord framsades. Så blev Schiller, som föraktade politiken, ändå på nytt frihetens banérförare i kampen för det nationella oberoendet.

Återverkningarna av hans livsgärning — Schiller dog redan vid 46-års ålder — var högst betydelsefulla. Vem som läser Tegnér's dikter förnimmar inte Schillers inflytande, hans ädla intellektuella hjärtlighet? I Erik Gustav Geijers alla historiska skrifter är Schillers högtflygande idealism igenkännlig. Inspirerad av Schiller har Wilhelm von Humboldt reformerat de tyska universiteten. Hans evigt ungdomliga *schwung* besjälade alla frihetsrörelser i Tyskland och Österrike. Även i våra dagar är Schiller den mest uppförde auktorn på tyska och österrikiska scener, oaktat att vår generation blivit desillusionerad och därför är misstrogen mot allt patos och all idealism. Men alla de konflikter, som Schiller framställde på »die Bretter, die die Welt bedeuten» har vi ju fortfarande att brottas med. Friheten är inte något, som vi kan betrakta som säker andlig egendom, och stormen mot tyranniet pågår än idag.

Friedrich Schiller

För Tyskland är Schillers heroiska liv en varning och en tröst. Han var på rätt väg, när han menade, att Tysklands storhet var oberoende av landets politiska kraftutveckling. Aldrig skulle Tyskland och hela världen ha drabbats av ett sådant sammanbrott, om tyska folket hade följt i Schillers och Goethes fotspår.

Med rätt har Goethe i sin underbara poetiska minnesruna över den hädangångne skrivit verserna:

Dann hinter ihm in wesenlosen Scheine
lag, was uns alle bändig, das Gemeine.

Att en så ren och ädel människa, trots alla hinder, kunde höja sig till odödligheten, är en tröst och en förebild för vår tid.
